

Панченко Олег Анатолійович,

доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, директор ДЗ «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України», Президент Громадської організації «Всеукраїнська професійна психіатрична ліга», 85110, Донецька обл., м. Костянтинівка, вул. Ол. Невського, 14, тел. (06272) 2-55-00, факс (06272) 2-55-17, E-mail: oap@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-9673-6685>

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Засоби масової інформації, будучи елементом масової комунікації, формують громадську думку, культуру і світогляд. Інформаційно-психологічний вплив на людину з боку інформаційної середовища досить суперечливий, тому що, поряд із конструктивними властивостями, вона володіє і деструктивними. Останні в значній мірі визначаються турбулентністю інформаційного середовища, зокрема тими змінами, що відбуваються з високим ступенем невизначеності і непередбачуваності. В такому стані не можна однозначно визначити характер впливу інформаційного середовища – чи є сприйнята інформація корисною, нейтральною або шкідливою. Зони турбулентності характеризують вкрай нестійке положення, яке під впливом найменшого негативного впливу може втратити рівновагу і змінити свій стан. Якщо не вживати належних заходів протидії, виникає хаос.

Серед численних проблем національної безпеки значне місце займає проблема інформаційної безпеки. Не випадково у Загальній декларації прав людини вказується, що реалізація прав людини, в тому числі і на інформацію, є «основою свободи, справедливості та миру в усьому світі».

Засоби масової інформації (ЗМІ) покликані забезпечити масово-інформаційну безпеку (МІБ) – за рахунок доставки споживачам необхідних для прийняття рішень інформаційних ресурсів, захисту від маніпулятивної дезінформації, яка поширюється тими ж ЗМІ.

ЗМІ перетворилися в «четверту» владу, від якої багато в чому залежать зміни, що відбуваються. Саме тому проблема створення систем інформаційної безпеки держави є настільки актуальною на сучасному етапі.

Засоби масової інформації, поряд із органами державної влади, можуть і повинні брати участь в забезпеченні інформаційної безпеки таким чином, щоб процес циркуляції інформації не переривався, інформація не спотворювалася, а права і інтереси її суб'єктів не обмежувалися.

У сучасному світі інноваційних технологій інформаційна безпека вже зараз є соціальним і тільки потім чисто технічним явищем. Її не можна ототожнювати лише зі застосуванням спеціальних технічних засобів і методів для захисту інформації від несанкціонованого доступу, викрадення, знищення і тощо. Забезпечення інформаційної безпеки – це не тільки захист інформації, але ще і організаційні, правові та

інші заходи, спрямовані на забезпечення сталого, стабільного розвитку суспільства і держави, при яких досягаються цілі захисту національної, економічної безпеки.

Ключові слова: засоби масової інформації, інформаційна безпека, інформаційна політика, масово-інформаційна безпека, державна (національна) політика у сфері ЗМІ.

Panchenko Oleg Anatolievich,

Honored Doctor of Ukraine, Doctor of Medical Sciences, Professor, Director of the Scientific and Practical Medical Rehabilitation and Diagnostic Center of the Ministry of Health of Ukraine, President of the Public Organization “All-Ukrainian Professional Psychiatric League”, 85110, Ukraine, Donetsk region., Konstantinovka, st. Al. Nevsky, 14.. tel. (06272) 2-55-00, fax (06272) 2-55-17, E-mail: oap@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-9673-6685>

MASS MEDIA AS A SOURCE OF INFORMATION SECURITY

Abstract. Mass media (mass media) have become an important social institution, which significantly affects the sustainable development of the state, political processes in society, the formation of public opinion, culture and worldview.

The mass media turned into a “fourth” power, on which events are largely dependent. That is why the problem of creating state information security systems is so relevant at the present stage.

In the modern world of innovative technologies, information security is already a social and technical phenomenon. It cannot be identified only with the use of special technical means and methods to protect information from unauthorized access, theft, destruction and etc. Ensuring information security is not only information protection, but also organizational, legal and other measures aimed at ensuring sustainable, stable development of society and the state, in which the goals of protecting national and economic security are achieved.

The purpose of the article: to disclose the role of the media as a source of information security and determine the main provisions of the information policy, which should be aimed at ensuring sustainable, stable development of society and the state.

Summary of research. The media are called upon to ensure mass information security (IIB) by delivering to the costumers the information resources necessary for decision-making, protection against manipulative misinformation, which is distributed by the same media.

The media, along with state authorities, can and should participate in ensuring information security in such a way that the information circulation process is not interrupted, the information is not distorted, and the rights and interests of its subjects are not limited.

The basic conditions for maintaining and strengthening the IIB are given so that they can be realized, they need to be discussed by all active actors in mass information activity, since in the conditions of striving for social consensus when finding their own ways to

solve complex social problems, they can be clearly defined, and their general disposition to achieve information security.

Conclusions from the study and prospects for further research in this direction.

The mass media, as a source of information security, need to conduct their information policy based on the requirements of the IIB:

1. All citizens must be reliably provided with complete, reliable, up-to-date information, which provides each of the social subject with the opportunity to fully orientate themselves and in real life (facts, assessments, norms, ideals) in accordance with their needs, position in society, and accept evaluative and behavioral decisions, adequate situations in a particular area (world, region, country, city, district), to interpersonal relationships at work, in the family and the like.

2. There should be enough publicly available media channels and in such a variety that it would make it possible to make the appropriate choice of media that meets the needs of the social subject.

3. Diversity should relate to the positions that are presented so that everyone can get acquainted with all the options and independently, consciously, as accurately as possible determine their position based on their own interests and aspirations.

4. Each of the social subjects, in accordance with their position and goals, should be able to disseminate mass information on their own behalf and in their interests, including creating (establishing, distributing, substituting) media and having legal, economic and other opportunities to freely seek, receive, compose information into numbers (issues, programs).

5. There should be a worthy, well-grounded, “targeted” reaction to the speeches, questions, remarks of each subject of those to whom they are addressed, and / or from those who are interested in developing clear and convincing views in society regarding the issue under discussion. Indeed, if someone is “not heard” and “silent” instead of the answer, then the formation of the necessary information resources of the subject is under attack.

6. Each social subject has the right to count on receiving a regular opportunity to defend its position, refute the views of the opponent, openly seek jointly the generally accepted or acceptable for the majority point of view, the solution of the problem under discussion in the national interests; The “freedom of criticism” of all must be freed from populism, demagoguery, and other methods of disorientation.

7. It requires maximum openness of information sources and their accessibility for all citizens, as well as the development of press services of various institutions, departments and etc.

All mass media costumers (both social institutions and individuals) must accumulate and implement skills in working with mass media flows of various kinds. n such an “upbringing” of the audience, the decisive role belongs to the media themselves, which, demonstrating their approaches and substantiating them, criticizing opponents, searching through dialogue for a solution to the problems discussed, thereby “teaching” the audience to understand the intricacies of the information confrontation. It is the media that bear the main responsibility for the formation of personal and civic qualities that can withstand information risks.

Key words: mass media, information security, information policy, mass information security, state (national) media policy.

Постановка проблеми. ЗМІ стали важливим соціальним інститутом, який істотно впливає на сталий розвиток держави, політичні процеси в суспільстві, формування громадської думки, культури та світогляду.

У сучасному світі інноваційних технологій інформаційна безпека вже зараз є соціальним і тільки потім чисто технічним явищем. Її не можна ототожнювати лише зі застосуванням спеціальних технічних засобів і методів для захисту інформації від несанкціонованого доступу, викрадення, знищення і тощо [1. с. 100]. Забезпечення інформаційної безпеки – це не тільки захист інформації, але ще і організаційні, правові та інші заходи, спрямовані на забезпечення сталого, стабільного розвитку суспільства і держави, при яких досягаються цілі захисту національної, економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ролі ЗМІ в інформаційній безпеці суспільства приділено багато уваги з боку як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників (А. Головка, Е. Каца, І. Кукулин, П. Лазарсфельд, К. Левін, М. Майофис, І. Панарин, Г. Почепцов, Н. Осипова, Е. Юрченко та інші).

Аналіз наукових доробків цих дослідників дає підстави стверджувати про існування різних підходів у дослідженні цього питання. Існує нагальна потреба в розробці досліджень у сфері забезпечення масово-інформаційної безпеки.

Мета статті є розкриття ролі засобів масової інформації як джерела інформаційної безпеки та окреслення основних положень інформаційної політики, яка повинна бути спрямова-

на на забезпечення стійкого, стабільного розвитку суспільства і держави.

Виклад основного матеріалу.

Інформаційна безпека проявляє себе не тільки як один із самостійних і самодостатніх видів безпеки, але і як специфічний зріз інших видів безпеки: економічної, соціальної, політичної, військової, духовно-ідеологічної тощо. У такій якості інформаційна безпека виступає синтетичною, інтегруючою підставою інших видів безпеки, що розкриває і уточнює їх прогресивно-цивілізаційний зміст. З іншого боку, інформатизація суспільного життя є таким засобом соціалізації, наслідком якого виступає певний рівень інформаційної культури – життєво важливої цінності суспільства, держави і особистості як об'єкта національної безпеки [2].

Інформаційна безпека тісно пов'язана з правовим захистом інформаційного простору від руйнівного впливу негативних факторів. Під міжнародною інформаційною безпекою розуміють такий стан глобального інформаційного простору, при якому виключені можливості порушення прав особистості, суспільства і прав держави в інформаційній сфері, а також деструктивного і протиправного впливу на елементи національної критичної інформаційної інфраструктури [3].

Засоби масової інформації, звернені насамперед до масової аудиторії, природою своєю покликані забезпечити масово-інформаційну безпеку (МІБ) – за рахунок «доставки» споживачам необхідних для прийняття рішень інформаційних ресурсів, захисту від маніпулятивної дезінформації, яка поширюється тими ж ЗМІ.

МІБ рішучим чином залежить від такого інформаційного порядку в суспільстві, при якому досягається максимальний рівень інформаційного забезпечення демократії за рахунок всебічної інформованості громадян [4].

Щоб зробити громадянина досить інформованим для прийняття і реалізації максимально вірного рішення:

по-перше, від ЗМІ треба очікувати однаково активної роботи з усіма сторонами масової свідомості (світглядом, світобаченням, історичною свідомістю і особливо громадською думкою);

по-друге, інформування має проходити з урахуванням об'єктивних потреб кожної соціальної групи, соціального шару, а також відмінностей в їх уявленнях, поглядах, настроях;

по-третє, слід виходити з поняття суспільства як системно організованої цілісності, де кожна група функціонує лише при наявності інших і в органічному зв'язку з ними.

У зв'язку з цим, державна (національна) політика в сфері ЗМІ повинна міцно базуватися на ідеї і практиці політичного, ідеологічного, культурного плюралізму, яка передбачає, що всі можливі погляди не тільки можуть, а й повинні бути пред'явлені суспільству, бути доступними самим різним верствам, піддатися всебічному обговоренню з метою пошуку загальноприйнятного рішення.

Однак очевидно, що не всі соціальні сили і їх ідейні представники мають можливість створити свої ЗМІ, а пропоновані в «чужі» ЗМІ матеріали нерідко відкидаються [5]. Результат парадоксальний: замість того щоб приводити до високої інформованості

та злагоди, плюралізм є мало не протилежних цілей.

Основними напрямками державної інформаційної політики є:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [6]

Однією зі складових національної політики в сфері ЗМІ повинна бути толерантність – терпимість, притому доброзичлива, до поглядів інших, визнаних рівноправними в силу рівності соціальних сил, їх виражають і захищають.

Але просто доброзичливого визнання рівності інших сил і їх позицій без активної взаємодії з ними недостатньо. Звідси і необхідність налаштованості на конструктивну взаємодію, хоча потрібно чимало зусиль, щоб виникла свідомість солідарності між тими, кого багато розділяє і в

положенні, і в поглядах. В результаті центробіжної тенденції плюралізму, характерні для гуманістичного розвитку суспільства, при вирішенні загальних проблем вимагають активної толерантності, руху назустріч іншому в солідарному прагненні знайти загальноприйнятне рішення. Тому загальнодержавна інформаційна політика повинна включати положення про необхідність активного ведення соціального діалогу в ЗМІ з приводу проблем, до яких по-різному підходять різні соціальні сили.

Способи ведення діалогу можуть бути різними, «Відкритий» діалог передбачає максимально повний виклад своїх позицій і аргументації в надії на зустрічну відкритість інших учасників. «Закрита» позиція зводиться до монологічного викладу своєї точки зору при переконаності в її повній правоті [7]. «Напівзакритою» формою діалогу є «монологічний діалог», коли під впливом опонентів вносяться поправки в свою позицію без відкритої вказівки на зроблений «зустрічний крок» і «діалогічний монолог» (при якому прийняті до уваги аргументи і пропозиції опонентів вказуються відкрито, однак стверджується, що мова йде про часткову і несуттєву зміну власної позиції).

ЗМІ, що ведуть відкритий діалог, працюють над пошуком такого рішення (компромісу, консенсусу), який був би на користь всім і не бояться докору в «занадто великих поступках», або навіть «втрати обличчя». При цьому зрозуміло: потрібен чіткий і всебічний аналіз проблемної ситуації.

Відкритий діалог, що ведеться однією стороною, в суперечці може наштовхуватися на «закриту» пози-

цію інших, нерозуміння і небажання йти на зближення і пошук загальноприйняттого рішення, а часом і на прагнення до односторонньої вигоди. Неконструктивна позиція опонента – не привід до «закриття» своєї позиції і переходу на позицію «боротьби до перемоги». Толерантність не повинна заважати тому, хто налаштований на відкритий діалог. Зрештою, незмінність «проблемної ситуації» і бажання однієї сторони знайти вирішення змусять й інших встати на шлях відкритого діалогу.

Такі мінімальні вимоги з точки зору МІБ до поведінки ЗМІ. На їх фоні реальна картина функціонування ЗМІ дає підстави тривожитися. Аналіз показує, що ряд рис, характерних для ситуації перехідного періоду, вимагає уваги і прийняття необхідних рішень. Ось тільки деякі з них.

По-перше, це широко лібералізований плюралізм, який реально виявляється в можливості заявляти політичні ідеї та цілі в діапазоні від крайніх правих до ліворадикальних, поширювати інформацію не тільки односторонньо орієнтовану, а й ледь прикрито заохочує до насильства, «культу тіла», аморалізму тощо. Існуюче законодавство практично не є перешкодою для «зловживання свободою» ЗМІ, а розпочаті судові справи часто закінчуються нічим і тому не надають стримуючого впливу на інших представників журналістського корпусу, схильних до вільного поводження з законодавчими нормами.

По-друге, це відсутність широкого, постійного і послідовного моніторингу поведінки ЗМІ з точки зору дотримання того законодавства, яке

е, а також відсутність демократично функціонуючих контрольних органів.

По-третє, незважаючи на збільшення числа газет, програм ТБ і радіо, можливості громадян отримати необхідну і достатню інформацію не тільки не зростають, а звужуються. Прикладом може служити кодування українських телеканалів на супутнику.

По-четверте, як не дивно, розвиток плюралізму без чітко налагодженого діалогу різних сил і руху до суспільної злагоди по загальнонаціональним проблемам призводить до загострення соціальної напруги.

Можна назвати й інші порушення МІБ, процесів і тенденцій. Підсумком їх розвитку виявляється ряд негативних явищ: зниження інтересу до ЗМІ, зменшення тиражів і підписки, недовіра до ЗМІ, падіння їх престижу, дезорієнтацію суспільства, неясність для багатьох світу, в якому живемо, і «бажаного майбутнього».

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Засобам масової інформації, як джерелу інформаційної безпеки, необхідно вести свою інформаційну політику, виходячи з вимог МІБ:

1. Всі громадяни повинні бути надійно забезпечені повною, достовірною, оперативною інформацією, що дає кожному з соціальних суб'єктів можливість гранично всебічно і максимально об'єктивно, відповідно до своїх потреб, положенню в суспільстві, орієнтуватися в дійсності (факти, оцінки, норми, ідеали) і приймати оціночні і поведінкові рішення, адекватні ситуації в конкретній сфері (світі, регіоні, країні, місті, районі), аж до між-

особистісних відносин на роботі, в сім'ї тощо.

2. Має діяти стільки загальнодоступних каналів масової інформації та в такому розмаїтті, що це дозволило б зробити відповідний вибір ЗМІ, який відповідає потребам соціального суб'єкта.

3. Різноманітність має стосуватися позицій, які подаються з тим, щоб кожен міг познайомитися з усіма варіантами і самостійно, усвідомлено, максимально вірно визначити свою позицію, виходячи з власних інтересів і прагнень.

4. Кожен з соціальних суб'єктів у відповідності зі своєю позицією і цілями повинен мати можливість поширювати від власного імені і в своїх інтересах масову інформацію, в тому числі створювати (засновувати, співзасновувати, субзасновувати) ЗМІ та мати юридичні, економічні та інші можливості вільно шукати, отримувати, компонувати інформацію в номери (випуски, програми).

5. На виступи, запитання, репліки кожного суб'єкта має бути гідна, обґрунтована, «адресна» реакція тих, кому їх адресовано, і / або від тих, хто зацікавлений у виробленні чітких і переконливих поглядів у суспільстві щодо обговорюваної проблеми. Адже якщо когось «не чують» і замість відповіді «мовчать», то формування необхідних інформаційних ресурсів даного суб'єкта виявляється під ударом.

6. Кожен соціальний суб'єкт має право розраховувати на отримання регулярної можливості відстоювати свою позицію, спростовувати погляди опонента, відкрито шукати спільними зусиллями загальноприйнятну або прийнятну для більшості точку

зору, рішення обговорюваної проблеми в загальнонаціональних інтересах; «свобода критики» всіх повинна бути звільнена від популізму, демагогії і інших прийомів дезорієнтації.

7. Необхідна максимальна відкритість джерел інформації і доступність їх для всіх громадян, а також розвиток прес-служб різних установ, відомств тощо.

8. Всі споживачі масової інформації (і соціальні інститути, і окремі громадяни) повинні накопичувати та реалізовувати навички роботи з потоками масової інформації різної спрямованості. У такому «вихованні» аудиторії визначальна роль належить самим ЗМІ, які, демонструючи свої підходи і обґрунтовуючи їх, критикуючи опонентів, шукаючи через діалог рішення обговорюваних проблем, тим самим «вчать» аудиторію розбиратися в хитросплетіннях інформаційного протиборства. Саме ЗМІ несуть основну відповідальність за формування особистісних і громадянських якостей, здатних протистояти інформаційним ризикам.

Наведено основні умови підтримки і зміцнення МІБ, для реалізації яких потрібно їх обговорення всіма активними суб'єктами масово-інформаційної діяльності, бо тільки в умовах прагнення до суспільної злагоди з пошуком власних шляхів розв'язання складних суспільних проблем можливо їх чітке визначення, загальна налаштованість на досягнення інформаційної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Панарин И.Н. Информационная война и власть. М. Издательский дом «Мир безопасности». 2001. С. 100.
2. Панченко О.А. Информационная безопасность личности / О.А. Панченко, Н.В. Банчук. 2-е изд. испр. К.: КИТ, 2011. 672 с.
3. Katz, E., Lazarsfeld, P. (1955) *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communication*. Glencoe, IL: The Free Press.
4. Головка А. А. Діяльність сучасних ЗМІ в контексті інформаційної безпеки України. *Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук* (м. Ужгород, 08-09 квітня 2016 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 85–87
5. Осипова, Н. Г., Юрченко, Е. И. Средства массовой информации в современном обществе: теоретико-методологический анализ новейших подходов. *Вестник Московского университета. Сер. 18. Социология и политология*. М. 2010. №1. С. 64–85.
6. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 року № 2658-XII [Редакція від 03.12.2019 р.]; [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
7. Майофис, М., Кукулин, И. Свобода как неосознанный прецедент: заметки о трансформации медийного поля в 1990 году. *Новое литературное обозрение*. М. 2007. № 83. С. 599–656.

REFERENCES:

1. Panarin, I.N. (2001). *Informacionnaja vojna i vlast [Information war and power]*. Moscow: Izdatelskij dom «Mir bezopasnosti» [in Russian]
2. Panchenko, O.A., & Banchuk, N.V. (2011). *Informacionnaja bezopasnost lichnosti*

[*Personal Information Security*]. (2nd ed., rev.). Kyiv: KIT, [in Russian].

3. Katz, E., & Lazarsfeld, P. (1955). *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communication*. Glencoe, IL: The Free Press. [in English].

4. Golovka, A. A. (2016). *Diyalnist suchasnykh ZMI v konteksti informatsiynoi bezpeky Ukrainy* [The activity of the most frequent mass media in the context of the information security of Ukraine]. *Aktualni problemy humanitarnykh ta pryrodnykh nauk – Actual problems of humanities and natural sciences*. (pp. 85-87). Kherson: Vydavnychy dim «Helvetyka» [in Ukrainian]

5. Osipova, N. G., & Yurchenko E. I. (2010). *Sredstva massovoj informacii v sovremennom obshchestve: teoretiko-metodologicheskij analiz novykh podhodov* [The media in modern society: a

theoretical and methodological analysis of the latest approaches]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 18. Sociologiya i politologiya – Bulletin of Moscow University. Ser. 18. Sociology and political science*, 1, 64-85 [in Russian].

6. Zakon Ukrainy «Pro informatsiyu» [The Law of Ukraine “About the information”]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [in Ukrainian].

7. Mayofis, M., & Kukulin, I. (2007). *Svoboda kak neosoznannyj precedent: zametki o transformacii medijnogo polja v 1990 godu* [Freedom as an Unconscious Precedent: Notes on the Transformation of the Media Field in 1990]. *Novoye literaturnoye obozreniye – New literary review*, 83, 599-656 [in Russian].